

L'exili català a Cambridge. A propòsit de la Jornada commemorativa del 50é aniversari de l'AILLC

The Catalan exile in Cambridge. About the 50th anniversary of the AILLC

BLANCA GARCIA-OLIVER
blancagarciaoliver@gmail.com

Universitat de València

Resum: El present treball fa un recorregut a la trajectòria de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), des de la seua fundació, ara fa 50 anys. També comenta i en fa ressenya dels actes que se celebraren a Cambridge, per tal de recordar aquella efemèride.

Paraules clau: AILLC, celebració, 50 aniversari, Cambridge

Abstract: This work is a journey through the trajectory of the Associació de Llengua i Liteeratura Catalanes (AILLC), since its founding, 50 years ago. He also mentioned in his review of the events that will be held in Cambridge, in order to remember that anniversary.

Keywords: AILLC, celebració, 50 aniversari, Cambridge

DATA PRESENTACIÓ: 11/09/2023 ACCEPTACIÓ: 01/10/2023 · PUBLICACIÓ: 03/12/2023

Perduda la guerra civil i instaurat definitivament el règim franquista, a les llengües i cultures de l'Estat que no eren el castellà els esperava un futur més aviat fosc. Rafael Tasis (1939: 3), referint-se al cas català, conclou que “el desastre de 1939 és molt superior al que assolí el 1714” perquè “per als espanyols l'enfonsament de la República i àdhuc la submissió a una política estrangera autoritària, no representa la mort de llur esperit ni de llur idioma. Han perdut la llibertat, però no han perdut res més. Mentre que nosaltres els catalans ho hem perdut tot”. Així, l'escriptor o l'intel·lectual català tenia quatre opcions: claudicar i sumar-se al projecte franquista; exiliar-se per evitar ser perseguit o empresonat i per poder continuar escrivint i publicant en llibertat; l'exili interior, però al preu d'escriure sense ressò públic i sense publicar les seues obres, i, finalment, mantenir l'activitat literària en la clandestinitat.

El triomf militar del general Franco desfermà una duríssima repressió contra els qui donaren suport al bàndol republicà (execucions, exili, empresonaments massius...). Però tingué, a més un caràcter especialment traumàtic en la creació cultural. Calia posar fi d'una i per totes al “problema català”, que venia arrossegant d'ençà la guerra dels Segadors i que durant els anys de la República s'havia anat accentuat. Les primeres dècades del segle XX havien suposat avanços inèdits de la llengua i cultura catalanes, primer amb la Mancomunitat (1914-1923) i després amb la Generalitat (1931-1939). Catalunya i el català es trobaven en aquells moments una etapa de inequívoc optimisme i avanç. Les noves mesures desplegades pels capitosts franquistes havien de ser més incisives, més agressives, que les ja aplicades pels diversos governs liberals i la dictadura de Primo de Rivera. El nou règim es proposa erradicar les llengües perifèriques, rebaixades a la condició de dialectes, com una acció prioritària del govern.

Amb la fulgurant i previsible derogació de l'Estatut d'Autonomia el català perd la condició de llengua oficial i queda proscriu de tots els àmbits, amb el marc legal pertinent: registre civil, registre de les persones jurídiques, inscripcions en la via pública, ensenyament, etc (Solé i Sabaté; Villarroja 1993). El 1939, Ernesto Giménez Caballero, ideòleg de la Falange, reeditava el llibre *Genio de España*, que havia vist la llum set anys abans, en plena República. En la reedició, en una nota a peu de pàgina, adverteix: «Hoy escribo esta nota tras la conquista de Cataluña en la que he participado. Y aquello de «la maté porque era mía» vale para lo sucedido [...]. Cataluña verá que el amor de España vale mil veces más que el de unos rusos bestiales o el de unos franceses que solo buscaban *pourboire*». El nacionalisme espanyol anava de la mà de la masculinitat més exaltada. Per les mateixes dates, un altre de la mateixa corda que exercia de periodista i tauró propagandista, Francisco Cossío, perbocava el següent: “De aquí en adelante no puede haber en España sino españoles, y el que no quiera ser español se tendrá que marchar del territorio nacional. Ni sentimentalismos, ni nostalgias, ni cuentos de viejas, ni cantos de nana [...] Nos hallamos en una nueva Reconquista, y nuestra Granada, hoy, debe ser Barcelona, en donde hemos de extirpar a todos los traidores y salvar a los buenos españoles que hay allí, prisioneros del separatismo. La Generalidad será nuestra Santafé”. El relat de l'Espanya eterna, una mica adormit durant la República, rebrotava amb el franquisme.

El mostrari repressiu engegat immediatament pel règim fou immensament prolix. Diguem, per abreujar, que cobria tots els racons i intersticis de la vida pública: de l'administració a la justícia, de l'educació als mitjans de comunicació, de la cultura a totes les manifestacions de l'art. L'Església també s'hi implicà i, de fet, actua com un agent de reespanyolització i recastellanització intens. Al País Valencià i a les Illes els estralls no assoliren el nivell obsessiu i destructor del Principat, però les conseqüències també s'hi deixaren sentir. Així les coses, el català torna al redós familiar i a la resistència.

L'exili com a estratègia de supervivència

La ferocitat programàtica de les forces polítiques reaccionàries durant els tres anys de guerra civil, les atrocitats comeses i les amenaces de venjança van empènyer els intel·lectuals catalans a l'exili. Molts dels que havien tingut càrrecs de responsabilitat en el govern de la Generalitat, a més d'haver manifestat fidelitat a la República, s'havien adherit al catalanisme si més no cultural i lingüístic. Quedar-se a casa podia tenir conseqüències fatals. L'afusellament, el febrer de 1939, de l'escriptor Carles Rahola, pel sol fet d'haver escrit uns articles contra els bombardejos de Girona, serví d'avertiment del perill que corrien els intel·lectuals addictes a la causa de Catalunya. Per això mateix també partiren un gran nombre de professors i mestres, ja que la renovació i catalanització de l'ensenyament havia estat una de les principals realitzacions de l'etapa republicana. Inexorablement, doncs, el gruix de la intel·lectualitat va prendre el camí de l'exili, situació que havia de condicionar i no poc el prestigi intern de la llengua.

El propòsit aniquilador del règim arribà a sorprendre fins i tot aquells sectors civils i religiosos que abans del conflicte havien fet part del catalanisme conservador i que a l'inici de la guerra, a causa de la repressió revolucionària desfermada contra ells, donaren suport al bàndol franquista. Probablement, el cas més significatiu siga el de Joan Estelrich, mà dreta de Francesc Cambó, una de les ànimes de la Bernat Metge i ara al servei del règim. Els qui hi romanen fidels als valors del catalanisme, grupuscles esparsos i sense a penes recursos i capacitat de moviments, no poden optar sinó pel silenci i les catacumbes de la més estricta clandestinitat.

És per la intensitat repressiva i per la sensació d'orfandat en què quedà el país, després de la marxa dels intel·lectuals, que Albert Manent afirma que «Catalunya va perdre la guerra civil». L'elenc dels exilats, encapçalats per Pompeu Fabra, dona mesura de la catàstrofe: Antoni Rovira i Vigili, Lluís Nicolau d'Olwer, Pere Bosch Gimpera, Josep Pous i Pagès, Ferran Soldevila, Carles Riba, Joan Oliver, Joaquim Xirau, Aurora Bertrana, Pau Casals, Ventura Gassol o Josep Carner. Els uns optaren per Sud-amèrica, a països com Mèxic i Xile, i els altres per Europa, fonamentalment França.

Gràcies a l'exili, tot no s'havia perdut i des del primer instant homes i dones que havien estat capdavanters en la cultura, el pensament, la ciència i les arts s'esforcen per marcar una continuïtat

i donar visibilitat, precàries certament però alhora efectives i simbòliques, entre l'abans i el després de 1939. Així, gràcies a la solidaritat i a la coordinació d'entitats i voluntaris, es va reprendre la celebració dels Jocs Florals en 1941. Des de la perspectiva estrictament literària, allò més significatiu és que adquireixen el prestigi perdut durant les primeres dècades del segle XX, excessivament folklòrics i anacrònics. Tant per quantitat com per qualitat fan un salt notori. Figures premiades com ara Mercè Rodoreda, Joan Fuster o Manuel de Pedrolo són exponents del viratge dels Jocs, que per a l'exili interior no deixen de ser una vàlvula d'escapament i una oportunitat per fer-se sentir enllà de la censura franquista. En paraules de Josep Maria Batista i Roca: «no podria haver millor demostració de la vitalitat i de la continuïtat de la llengua».

No sense entrebancs, els Jocs es van convertir en un símbol de resistència contra la supressió de català i de solidaritat amb els exiliats. Poema a poema, els que havien marxat se sentien una mica més a prop de la casa que van haver de deixar enrere. Albert Manent assenyala (1985: 85) que “durant els primers anys, tan durs i desorientadors, en què els intel·lectuals catalans vivien a fora a salt de mata, un premi als Jocs Florals significava un estímul literari tant com una compensació econòmica, de vegades providencial”.

Una vegada a l'any, per tant, intel·lectuals i escriptors de l'interior i de l'exterior es reunien a alguna capital del món per celebrar la literatura. Els primers Jocs a l'exili van tenir seu Buenos Aires el 1941, i durant diverses edicions van recórrer altres ciutats d'Amèrica Llatina. No va ser fins 1946 que van tornar a Europa, a una ciutat enormement simbòlica i situada a pocs quilòmetres de la frontera catalana, Montpeller, qualificada per Rovira i Virgili com “l'altra ciutat de l'alt rei en Jaume”. L'any següent van arribar al cor de Londres, a Westminster. La nova edició s'esperava amb expectació i interès, per la possibilitat de consolidar definitivament uns Jocs Florals europeus. La festa va ocupar la sala d'actes del Memorial Hall i, decorada amb dibuixos d'Armengol, cròniques i testimonis relaten que estava plena de gom a gom. Acudiren personalitats importants de les dues cultures, tant de la britànica com de la catalana, enfortint d'aquesta manera els lligams d'una relació que s'esperava prolífica i duradora.

Una persona que va treballar fermament per la catalanística a Cambridge i al Regne Unit i també per a la restauració dels Jocs Florals, va ser Josep Maria Batista i Roca. Nascut a Barcelona el 1895, la seua biografia queda estretament unida a les aspiracions nacionals de Catalunya. Abans de 1939, va participar com a delegat català al XVII Congrés Internacional del Pen Club, l'associació internacional d'escriptors que té com a objectius la promoció de la literatura, la defensa de la llibertat d'expressió i la protecció dels escriptors perseguits. A partir de 1940, ja des de l'exili, va assumir el paper de secretari del Consell Nacional de Catalunya. Paral·lelament, entrà a la Universitat de Cambridge el 1945-1946, primer amb una plaça provisional com a lector i, a partir del 1948, com a professor de llengua i literatura espanyoles i d'història d'Espanya i d'Hispanoamèrica. El seu quefer resultarà vital per al futur de les relacions anglocatalanes. D'una banda, la introducció per primera vegada de classes de llengua i literatura catalanes el 1948 va tenir una repercussió immediata en

moltes universitats germanes. És el cas, per exemple, de Liverpool, on es reactivà el lectorat de català. D'altra banda, el seu mecenatge en forma de beques portà diversos estudiants britànics a Catalunya amb l'objectiu de solidificar els seus coneixements sobre la cultura catalana. Hi feu cursos sobre cultura, literatura i història de Catalunya, i formà destacats catalanòfils i hispanistes com Geoffrey Walker, Arthur Terry, B. Tate, J.H. Elliott i H.G. Koenigsberger. També estimulà la visita de destacats intel·lectuals catalans a les universitats britàniques, com a professors convidats o bé com a joves lectors que volien completar la seva formació. Josep Pla és un dels que hi anà a trobar-se amb Batiste i Roca, tal com recollí Josep C. Vergés al seu llibre *La censura invisible de Josep Pla* (2017).

Una de les tasques que més han perdurat va ser sens dubte els esforços aplicats a la creació, el 1954, de l'Anglo-Catalan Society. La institució pretenia blindar i protegir la llengua i cultura catalanes a les universitats, amb la col·laboració dels acadèmics britànics i irlandesos. El nucli estava format per Robert Brien Tate, Paul S.N. Russell-Gebett, Francis William Pierce i pels exiliats Josep M. Batista i Roca, Joan Mascaró i Joan Gil i Serra. Des de llavors anualment organitzaran un congrés dedicat exclusivament a la catalanística, sobre temàtiques obertes que van del camp de la història al de la sociolingüística, o del camp de la música al de la literatura. És així com “les relacions entre el món hispànic de la Gran Bretanya, en un món bàsicament orientat envers la cultura castellana, i els catalans residents al país anaven estrenyent-se fins al punt de formar-se un nucli de gent que sentia una comunitat d'interessos per la cultura catalana” (Walker 1992-1993: 754). En efecte, els fruits de la nova amistat no tardaren en arribar.

Només dos anys més tard de la fundació de l'Anglo-Catalan Society, els Jocs Florals tornen a Anglaterra, ara a la ciutat universitària de Cambridge. L'edició de 1956, organitzada, també, per Josep M. Batista i Josep Trueta, amb l'ajuda d'una associació d'exiliats republicans, pretenia demostrar que la relació forjada entre anglesos i catalans era fecunda i productiva. De fet, en el discurs presidencial Trueta reconeix que “no és pas cap atzar que els catalans ens sentim tan bé entre els anglesos i que així hagi una amistat anglocatalana”. A Cambridge, per a aquella ocasió, van arribar escriptors de tot arreu, no solament dels Països Catalans sinó també de l'exili a Europa i Amèrica (Faulí 2002: 79-81). Es van rebre més de dues-centes composicions, un èxit rotund, entre les quals figuren composicions i noms imprescindibles per a la literatura catalana del segle XX, com ara Rosa Leveroni, guanyadora de la Flor natural amb *Cinc poemes desolats*, Agustí Bartra, Manuel de Pedrolo, Ventura Gassol o Ramon Folch i Camarasa, entre altres (Faulí 2002: 195-196).

Anglaterra, certament, diu Triadú, es va convertir en un punt clau per al procés de reconstrucció: “Tot el que feien els exiliats «anglesos» adquiria posat a «l'interior», el caràcter d'una nova renaixença. Era el que calia en aquell moment opac i lent del decenni dels cinquanta, quan tot era refer, recuperar, anar endavant ara un pas ara un altre” (Triadú 1992: 115).

En contrast amb l'alienador allunyament de l'exili americà i amb un exili francès que sedejava de proximitat, l'exili britànic s'encalmava en un rabeig equilibrat i prestigiós. No era un exili nombrós,

però era escollit i per aquest mateix fet, era, potser, eficient i vigorós, d'un gran sentit d'independència en la seva catalanitat, portada amb personalitat pròpia i amb un segell inconfusiblement "britànic" (Triadú 1978: 112).

En aquestes coordenades d'emprar tots els mitjans possibles, s'aconseguí que, una vegada més a instàncies de Batiste i Trueta, la BBC posara en marxa el 1947 petites emissions en català quinzenals, torpedinades de seguida pel govern franquista. En qualsevol cas, progressivament van anar formant-se nuclis de resistència i activitat a diverses ciutats angleses. Un bon grapat d'intel·lectuals, artistes i escriptors, atrets pel prestigi cultural del país d'Austen o Byron, van acabar per instal·lar-s'hi. Els noms més destacats, a banda dels incombustibles Bastite i Roca i Trueta, són Josep Manyé, Fermí Vergés, Joan Gili, Rober Gerhard, Duran i Jordà. L'entusiasme, malgrat la precarietat econòmica i sovint una solitud immensa, va empènyer tots ells a la fundació de revistes i l'elaboració de nous projectes. A poc a poc i gràcies, també, als estímuls i al contacte amb altres exiliats dispersos arreu del món, es va engegar la llarga i dura "represa" cultural.

Vuitanta anys després

Un treball tan ben executat i fet a consciència per aquella generació d'exiliats que va fer front a un de dificultats, començant per les interferències de govern franquista, ha permès que avui dia el seu llegat a la Gran Bretanya s'haja mantingut incòlume. Bona mostra d'això és la reunió de l'AILLC i la confecció d'una ruta literària que exemplifica les connexions anglocatalanes.

En efecte, el 15 de juliol d'aquest any de 2023, al Fitwilliam College de la Universitat de Cambridge, va tenir lloc la commemoració de l'aniversari l'AILLC, que arribava a la cinquantena amb una salut robusta. La jornada es proposava fer una revisió del progrés de la catalanística amb la contribució, entre d'altres, d'alguns dels participants del primer Col·loqui celebrat el 1973. La inauguració s'hi van presentar sis ponències a càrrec de les primeres espases de la catalanística internacional. En l'àmbit de la lingüística, les ponències van anar a càrrec d'Antoni Ferrando, Gemma Rigau i Joan Veny. Pel que fa al de la literatura, van intervenir Rosa Cabré i Monné, Dominic Keown i Joan-Lluís Marfany.

Les àrees temàtiques eren totalment diferents entre elles, de la sintaxi a la història de la llengua i de Verdguer a Monzó, així i tot, les conclusions de les ponències entreteixien una idea compartida: la filologia catalana, no sense entrebancs, avui pot mirar amb cara i ulls qualsevol altra filologia europea. Cada any noves fornades de filòlegs es formen a les aules de les universitats dels Països Catalans, i més enllà, amb una base i una formació excel·lent. Tots ells han assimilat una dosi immensa de bibliografia, han assistit a congressos i seminaris, han llegit "els clàssics", l'obra de Joan Coromines, Martí de Riquer, Germà Colon, Joan Fuster. Però, també, amb esperit crític tracten de revisar els conceptes i aportar-ne una perspectiva nova. Per aquest motiu, per tal de donar visibilitat a les noves veus emergents de la filologia, va haver-hi un espai de vesprada que va permetre als joves investigadors exposar-hi els seus pòsters.

Es va posar punt i final a la commemoració amb un sopar formal al saló del Fitzwilliam College. Les noves i velles generacions de filòlegs, assegudes a la mateixa taula, compartiren conversa, inquietuds i anècdotes. Enfortiren, així, els lligams humans d'una associació que va més enllà de la llengua i la literatura. Sens dubte són cinquanta anys ben complits, que han contribuït poderosament, primer a fer present la cultura catalana ja en els últims badalls de la dictadura franquista, i, segon, i més important, a fer bategar el conjunt dels Països Catalans en un lloc tan representatiu de la cultura europea com és la Universitat de Cambridge.

Per altra banda, els estudiants de català de la Universitat de Cambridge, amb el suport impagable de les professores Ares Llop i Anna Paradís, han dissenyat una ruta cultural i literària pels espais de la ciutat, mirall i testimoni de la petjada dels diferents personatges que hi transitaren durant el segle XX, especialment com a conseqüència de la Guerra Civil espanyola. Alhora, la ruta, és una representació palpable del camí de descoberta que els estudiants de català de la Universitat de Cambridge respecte de la llengua i la cultura catalanes. Els participants, mentre arriben a les diferents parades del trajecte, hi reciten textos confeccionats pels estudiants dels mòduls de català de la universitat, gràcies a l'ajuda i acompanyament d'Agnès Camatxo Buj, estudiant de pràctiques del postgrau d'ensenyament de català per a persones adultes. Els estudiants han fet aquesta tasca com a part del mòdul de llengua i cultura que cursaven. El mes de març de 2023, van tenir l'oportunitat de compartir aquesta passejada amb estudiants d'altres cursos, col·legues de la universitat i amb la comunitat catalana de Cambridge, gràcies al suport de la Cambridge University Catalan Society. Aquest que segueix és l'itinerari en qüestió amb els personatges que el justifiquen:

Cavendish Laboratory – Mercè Ettinghausen

La primera parada, Cavendish Laboratory, està estretament relacionat amb Mercè Ettinghausen. Ella va nàixer a Catalunya, on treballava de professora de català, castellà i francès. Va arribar a Cambridge el 1956 per a aprendre anglès. A Cambridge, al cap d'unes setmanes, va rebre una proposta d'uns amics de treballar d'assistenta al Departament de Física Nuclear d'un dels laboratoris – el Cavendish Laboratory – més prestigiosos del país. Allà, tot mirant mostres enviades de la CERN de Ginebra, va arribar a conèixer Francis Crick, descobridor, juntament amb James Watson i Rosalind Franklin, de l'estructura de l'ADN: es van fer amics quan ella li va explicar que era catalana, ja que ell frisava per conèixer Tossa del Mar i en volia saber més coses. La seva dona, l'Odile, pintora, fins i tot va fer un retrat de la Mercè que aquesta encara guarda.

El contacte amb Francis Crick és el primer d'una tirallonga de trobades amb persones cèlebres a Cambridge i altres llocs. Ettinghausen, verbigràcia, va assistir al primer concert que el sitarista Ravi Shankar va fer a Anglaterra, molt abans que aquest músic indi es convertís en el professor de George Harrison i, de fet, en una estrella internacional. El trasllat del seu centre de recerca a Oxford, la va portar a viure en aquesta altra ciutat, on va gaudir la immersió en la cultura a través

de figures polítiques i intel·lectuals. Allí hi va conèixer, entre d'altres, Raymond Carr, historiador d'Espanya moderna i autor de *Spain (1808-1939)*, a qui va ajudar a millorar el coneixement de la llengua, per poder accedir a documents històrics. L'any 1958 hi va conèixer, Henry Ettinghausen, estudiós de Quevedo, amb qui s'acabaria casant.

Establerta el 1969 a Catalunya, fundà Galeria Mercè Ettinghausen juntament amb el seu marit. Aquest espai expositiu tenia la particularitat d'acollir sempre una mostra pictòrica i una altra escultòrica, combinant sempre autors catalans i internacionals, respectivament. Sovint aquestes exposicions incloïen autors britànics i les exposicions viatjaven a Anglaterra, després de ser acollides a Catalunya. La iniciativa d'Ettinghausen suposava tota una alenada de llibertat en el context gris del franquisme. En els seus darrers anys de vida va escriure el llibre *Mitja vida a Anglaterra*, que recull en detall part del que hem comentat avui, i *Ombres sota un cel radiant*, sobre la infància a l'exili a la Catalunya Nord.

Alice Roughton i Adams Road

Alice Roughton, filla de l'alta societat anglesa d'inicis del segle XX, doctora psiquiatra de formació, va exercir la medicina i va participar en el moviment de metges contra la guerra nuclear. També va ser una activista contra l'especulació urbanística que va destruir els centres històrics de moltes ciutats angleses a mitjan segle XX. En definitiva, va ser una destacada activista per la justícia social en favor de les causes progressistes. Va convertir sa casa, emplaçada al número 9 d'Adams Road de Cambridge, en un refugi per als fugitius de guerres i dictadures, des de jueus alemanys al 1939, també fugits del comunisme soviètic, exiliats del franquisme o hongaresos després de la invasió d'Hongria el 1956, fins a demòcrates xilens el 1973. A l'exterior del domicili, la doctora hi va penjar un cartell que deia *Please, walk in*, com una invitació a tothom qui ho necessités. De fet, diuen que havia llençat totes les claus de casa. Si algú li preguntava què passaria si entrava un lladre, responia tranquil·la: "el perdonarem".

La sala principal de la casa era una gran àgora on es feien concerts de piano, debats i se celebrava els diumenges l'*open house*, una trobada oberta a tothom com una gran tertúlia-berenar i que va ser durant dècades cita obligada entre els intel·lectuals d'esquerra a Cambridge. Entre els acollits en aquest habitatge destaquen el científic Stephen Hawking, el Premi Nobel James Watson o Maya Picasso, la segona filla del cèlebre pintor. La intolerància estava vetada en aquesta casa: era un espai lliure de discriminacions on estrangers, homosexuals i perseguits de qualsevol causa justa hi trobaven refugi. Ho va ser per a la parella de músics Benjamin Britten i Peter Pears, innovadors en l'art i valents en la defensa de la seua relació.

Pel que fa als catalans que van venir a parar a aquesta casa en destaca una parella. El matrimoni format pel músic Robert Gerhard i la seua esposa van aterrar a Cambridge, a Adams Road, i van establir una sincera amistat que va derivar en el fet que la filla d'Alice va ser marmessora de Gerhard

i va facilitar el dipòsit dels arxius a la biblioteca de la Universitat de Cambridge. Alice Roughton no va visitar Espanya mentre Franco va governar. Se sap, però, que en la seva tasca per ajudar els exiliats, va viatjar amb Poldi, vídua de Robert Gerhard, a la Catalunya Nord, per a acompanyar-la a contactar amb Pau Casals —a qui és possible que també ajudés econòmicament. El 1992 Alice Roughton va acudir a Barcelona a l'estrena de l'òpera *La Duenna*, de Gerhard, al Liceu.

The Gili collection of Spanish and Catalan books a la University Library

Dissenyat per Giles Gilbert Scott i construït entre 1931 i 1934, aquest espai, situat al davant la biblioteca de la Universitat de Cambridge, és el més gran de les cent biblioteques de la universitat. La *Gili Collection of Spanish and Catalan books* és deu a Joan Gili i Serra, una figura literària de referència durant la dictadura, en part gràcies a l'ambient familiar en què es va criar: el seu pare tenia una editorial de llibres i el seu oncle era un dels principals promotors del món editorial a Catalunya.

Joan Gili, instal·lat a Anglaterra, va fundar la llibreria i editorial *The Dolphin Book Company*, que va introduir la literatura hispànica, peninsular i sud-americana, als lectors anglòfons amb traduccions de múltiples textos a l'anglès. Sovint, aquests textos eren obres que havien estat censurades pel règim franquista. Amb aquesta editorial Gili va publicar la primera gramàtica catalana per a anglesos, *Introductory Catalan Grammar* el 1942, un fet molt rellevant per a obrir la llengua catalana al món.

L'editorial va ser transferida el 1940 de Londres a Oxford arran dels primers bombardejos durant la Segona Guerra Mundial, però presumptament també per amenaces de l'ambaixada franquista, ja que sabia que la llibreria era un punt de trobada dels republicans. Gili va iniciar molts projectes de traducció a l'anglès amb escriptors com Miguel de Unamuno i Federico García Lorca, Luis Cernuda (1942), Joan Triadú i Antonio Rodríguez (1953), Juan Ramón Giménez (1956), Pablo Neruda, Josep Carner (1962 i 1996), Carles Riba (1964, 1991, 1993 i 1995) i Salvador Espriu (1980). A més a més, va ser membre honorari de l'*Association of Hispanists of Great Britain and Ireland*. Considerat «ambaixador català a la Gran Bretanya», li fou concedida la Creu de Sant Jordi per la Generalitat de Catalunya, i el govern espanyol li va concedir l'Orde d'Isabel la Catòlica. Ara, a la University Library, es pot veure la col·lecció de més de setanta títols de la biblioteca del fill de Joan Gili, Jonathan Gili, adquirida el 2014. El seu fons consisteix sobretot en obres catalanes i espanyoles d'entre els segles XVI (16) i XX (20). També hi ha mostres de textos portuguesos, mallorquins, francesos, llatins o provençals, connectats amb la Península Ibèrica.

Joan Mascaró i la Faculty of Modern and Medieval Languages

Un altre punt de la ruta literària recau en la Facultat de Llengües Modernes i Medievales, l'espai que va acollir el filòleg, místic, poeta i sanscritista mallorquí Joan Mascaró, el qual es va llicenciar

en llengües modernes i orientals, al Downing College. El 1930, va ser lector a Oxford i després es traslladà a Sri Lanka per ser vicerector del Parameshvara College, abans de tornar a Barcelona, on va ser professor d'anglès i més endavant de sànscrit. Des dels Països Catalans també va publicar a la revista *La Nostra Terra* la primera traducció del sànscrit al català del capítol XI de Bhagavad Gita, un text que més tard va traduir del català a l'anglès, durant l'exili a Anglaterra.

La figura de Mascaró és fascinant i se'n podrien explicar moltíssims episodis, com ara alguns dels que ficciona Sebastià Alzamora en la novel·la *Reis del món*, on explora la relació de Mascaró amb un altre homenot mallorquí, el banquer Joan March. Un episodi singular per entendre el pes i la importància de Mascaró ocorregué el 1967. Mascaró, que havia anat al programa de televisió de la BBC *The David Frost Show*, hi va conèixer George Harrison i John Lennon. Harrison, en particular, va quedar fascinat per la tasca del mallorquí i, de fet, la seua cançó *The Inner Light* es basa en la Traducció del Tao feta per Mascaró.

Esyllt Thomas Lawrence i el Newnham College

El Newnham College queda lligat a l'escriptora i traductora gal·lesa Esyllt Thomas, relacionada amb la catalanística. Durant la Guerra Civil espanyola estudià la carrera de lletres a Cambridge, al Newnham College. En aquella etapa aprofundí en el coneixement de la situació a Espanya i, més específicament, de Catalunya. Fruit d'aquestes indagacions arribà a la conclusió que els problemes dels gal·lesos eren molt semblants als dels catalans (Garcia, Manuel 17-32: 2008).

Després d'estudiar a Cambridge, el 1946 es va desplaçar als Estats Units com a membre de l'ambaixada britànica. A Mèxic, es va doctorar en literatura hispànica amb *Notas sobre García Lorca* (1947). Aquest mateix any es va casar amb l'escriptor català Lluís Ferran de Pol i, d'aquesta manera va entrar en contacte amb el nucli d'exiliats catalans i va aprendre la llengua. Va fer traduccions de l'anglès, el francès, l'alemany i del català al castellà per a l'editorial mexicana Albatros. També va participar en *Quaderns de l'Exili*, l'empresa editorial de l'editor Joan Sales.

Quan el 1948 es va traslladar a Catalunya, a Arenys de Mar, prengué consciència de les enormes dificultats, econòmiques, materials i espirituals, de la gent per causa de la dictadura. Més endavant, va publicar en català en revistes com *Serra d'Or* o la *Revista de Catalunya*, entre d'altres, a més de col·laborar per a les televisions HTV i BBC i a Radio Cymru. El 1994 la Generalitat li va concedir la Creu de Sant Jordi. Sempre va parlar de Catalunya i en va reivindicar la singularitat.

Robert Gerhard i el King's College

El compositor i musicòleg Robert Gerhard va ser un home de món nascut a Valls. Als 12 anys va traslladar-se a Lausana (Suïssa) per a aprofundir en els estudis musicals i, cinc anys més tard, es

traslladà a Munic. El 1914, amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, va tornar a Catalunya, on va estudiar amb Granados, F. Marshal i F. Pedrell. Arran dels canvis musicals, el 1923 feu cap a Viena per estudiar amb Arnold Schönberg, amb qui va seguir treballant des de Berlín fins al 1928. Va ser nomenat professor de música de l'Escola Normal de la Generalitat quan es va restablir el 1931. El 1932 va participar en la creació de l'entitat Amics de l'Art Nou (ADLAN), amb el pintor Joan Miró i el poeta J.V. Foix, entre d'altres.

Després de la Guerra Civil s'exilià a Cambridge. Uns catedràtics de King's College en van facilitar la vinguda, en oferir-li un estipendi especial, a condició de viure a la ciutat de Cambridge. Tal com hem dit abans, es va instal·lar a casa d'Alice Roughton. D'aquest lloc d'acollida, Gerhard va dir que era "una mansió enorme... un punt d'acollida" on rebien "malalts mentals, joves estudiants, artistes, amics, homosexuals perseguits i refugiats dels diferents èxodes del nostre temps" (Muñoz Puiggròs 2018:5), a més de jueus que fugien del nazisme. Gràcies a l'estada a Cambridge, Robert Gerhard va conèixer pioners de la música, l'art i les ciències, incloent-hi J.M. Keynes, Joan Robinson, Bertrand Russell, Stephen Hawking, James Watson (el codescobridor de l'ADN), a més del compositor Benjamin Britton.

El setembre de 1939, amb l'inici de la II Guerra Mundial, va treballar per a la BBC a Sud-amèrica amb el pseudònim de *Joan de Serrallonga*, el bandoler del segle XVI. Les autoritats franquistes, tot i saber la seua tasca en la difusió d'idees contràries al règim, no pogueren impedir la difusió de la seua obra musical a través de la BBC.

Durant els primers deu anys a Cambridge, va realitzar nombrosos arranjaments de sarsueles i cançons espanyoles i música incidental. A partir d'aquell moment va compondre diverses obres d'influència hispànica, fins a l'estrena de *Pandora* a l'Arts Theatre de Cambridge el 24 de gener de 1944, fruit de la col·laboració amb el director d'una companyia de ballet alemanya que havia arribat exiliada a Cambridge, Kurt Jooss (Wasseraffingen, 1901 – Heilbronn, 1979). Aquesta col·laboració fa ser fruit, de nou, de la recomanació i el suport d'Alice Roughton.

Sempre es va declarar fill de Valls, on hi anava a visitar la família sempre que podia. A pesar que en un encàrrec per a una banda sonora se li va demanar que no es pogués identificar amb cap nació, va fer servir una sardana. No podia ni volia defugir la seua catalanitat. L'Institut d'Estudis Vallencs conserva des de 1987 documentació del músic cedida per la família. Tanmateix, el fons més extens del compositor es troba a la biblioteca de la Universitat de Cambridge. Gerhard va morir l'any 1970 i està enterrat a l'Ascension Parish Burial Ground de Cambridge, molt a prop de Fitzwilliam College.

Conclusions

La cultura catalana ha passat per moments delicats al llarg de la història, moments que amenaçaven la seua supervivència i continuïtat. Amb més o menys èxit, el català ha pogut resistir els atacs d'Olivares i de la Nova Planta i de dues dictadures, la de Primo de Rivera i, després, la de Francisco

Franco. El caràcter especialment traumàtic del règim franquista preveia un futur negre per al català. Des del minut zero va optar per una repressió implacable de qualsevol expressió cultural catalana, proscriu la llengua dels mitjans de comunicació i de l'ensenyament.

Amb tot, el català va poder sortir-se'n. No va ser gens fàcil i encara avui arrosseguem les efectes secundaris de l'operació. La censura guillotinava iniciatives i projectes. La publicació dels llibres, sovint, era producte de peripècies editorials inversemblants. Les *Elegies de Bierville*, que Riba manufacturà entre 1939 i 1942 precisament a Bierville a Boissy-la-Rivière que es publicà a Buenos Aires el 1942, quan en realitat es va editar a Barcelona el 1943. L'edició completa apareixeria al cap de sis anys a Santiago de Xile, però fins 1951, quan per fi es tornà a publicar a Barcelona, no gaudí d'una recepció àmplia, restringit a un grapat de lectors.

Tot i això, la connexió i el contacte entre els escriptors de l'exili i els qui, per alguna raó, havien quedat sota els estretors de la dictadura, va agilitzar una lenta però compassada represa cultural quasi miraculosa. Sense temps per al plany, de seguida es dissenyaren estratègies d'actuació, seguides d'un intens activisme. El mateix any de 1939, es crea a París la Fundació Ramon Llull amb l'objectiu sobretot d'ajudar els escriptors exiliats. I dos anys després germinaven, de nou, els Jocs Florals de la Llengua Catalana que de manera ininterrompuda se celebrarien fins al 1977. La cita literària, convocada en diferents capitals del món, servia per fer visible la cultura catalana internacionalment i, alhora, relligar els intel·lectuals dispersos i connectar-los amb els de l'interior.

Així, durant els anys de plom del franquisme, els Jocs Florals i les empreses editorials dels exiliats foren una finestra oberta al món, una baula de continuïtat i una oportunitat per fer més estrets els lligams entre els territoris de parla catalana i aquests amb la intel·lectualitat dispersa. No hem d'oblidar, però, que al darrere de totes aquestes iniciatives culturals, hi va haver la força i els recursos de milers d'exiliats. Activistes com Triadú, Trueta o Mascaró, des d'Anglaterra, contribuïren poderosament a fer surar la cultura catalana com més ho necessitava, ofegada pel franquisme, i habilitar canals i eines d'expressió als intel·lectuals i escriptors de l'interior dels Països Catalans. Els fruits, a més, sobrevisqueren a la fi de la dictadura per perdurar fins avui dia. La catalanística està més viva que mai a les capitals i a les universitats del món. L'activació anual de lectorats, els congressos de l'AILLC, la publicació de tesis doctorals o l'interès dels alumnes per la llengua de Martorell o Marc en són prova.

Bibliografia

- Faulí, J. (2002) *Els Jocs florals de la llengua catalana a l'exili (1941-1977)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Serra d'Or, Barcelona.
- Garcia, J. V. & Manuel, C. (2007) *Esyllt T. Lawrence. una gal·lesa entre dracs*, València, Publicacions de la Universitat de València.
- Molas, J. (1995) «1939, any-límit de la literatura catalana», dins *Actes del desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol I, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 47-73.
- Manent, A. (1989) *La literatura catalana a l'exili*, Curial, Barcelona.
- Muñoz Puiggròs, X. (2018) *Alice's. La biografia de la doctora humanista Alice Roughton en el Cambridge del segle XX*. L'am edicions, Barcelona.
- Pujol Casademont, E. (2020) «Cultura, llengua i política. La resistència cultural catalana durant el règim franquista», *Catalan historical review*, 13, pp. 157-172.
- Solé i Sabaté, J. M. & Vilarroya, J. (1993) *Cronologia de la repressió de la llengua i la cultura catalanes 1936-1975*, Barcelona, Curial.
- Triadú, J. (1978) *Una cultura sense llibertat*, Proa, Barcelona.
- Vallverdú, F. (1987) «L'edició en català i l'experiència d'Edicions 62», dins *Edicions 62, vint-i-cinc anys (1962-1987)*, Barcelona, Edicions 62, p. 109-123.